

بررسی تطبیقی مصونیت پارلمانی نمایندگان در حقوق افغانستان و ایران

محمدعارف فراسو*

چکیده

مصونیت پارلمانی در قوانین اساسی اکثر کشورها به‌عنوان ضمانت اجرای وظایف نمایندگی مورد پذیرش قرار گرفته است. این اصل به‌خاطر اهمیت آن و برای نائل‌شدن به اهداف والای وظایف خطیر نمایندگی، بر مبنای نظری هم‌چون «تضمین سیاسی و حفظ استقلال نمایندگان»، «حسن خدمت» و «دکترین ضرورت» استوار می‌باشد. آزادی نمایندگان مجلس در اظهار نظر و رأی در حقیقت ضرورتی است که تضمین آن می‌تواند حراست و پاسداری حقوق مردم را در پی داشته باشد. در صورت عدم قبولی مصونیت برای نمایندگان، ممکن است آن‌ها با توطئه‌ها و دسیسه‌هایی مواجه شوند.

مصونیت پارلمانی به دو شکل تجلی می‌یابد که عبارت‌اند از مصونیت ماهوی (عدم مسئولیت) و مصونیت شکلی (عدم تعرض). در نوع اول، نمایندگان در قبال گفتار، اظهار نظر و رأی خود در راستای اجرای وظایف نمایندگی مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرند و در نوع دوم، تعقیب یا توقیف نماینده، در صورت

* دانشجوی دورهٔ ماستری حقوق جزا و جرم‌شناسی و پژوهش‌گر.

ارتکاب جرم، با محدودیت‌هایی مواجه است که نیاز به اجازه مجلس مربوطه دارد. در حقوق افغانستان در مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ قانون اساسی، به ترتیب، هر دو صورت مصونیت پارلمانی نمایندگان مجلس پذیرفته شده است. در حقوق ایران تنها صورت اول مصونیت پارلمانی، یعنی مصونیت ماهوی، در اصل ۸۶ قانون اساسی ایران پیش‌بینی شده است؛ اما مصونیت شکلی یا عدم تعرض بنا به دلایلی مورد قبول واقع نشده است.

واژگان کلیدی: مصونیت پارلمانی، وظایف نمایندگی، عدم مسئولیت، تعرض ناپذیری، اصل برابری، قانون اساسی.

مقدمه

شورای ملی افغانستان دارای سه وظیفه اصلی و عمده است. اولین آن، وظیفه تقنینی شورای ملی است که به آن صلاحیت تصویب قوانین و کنترل بر بودجه ملی را می‌دهد. وظیفه دوم شورای ملی صلاحیت کنترل قوه مجریه است که این کار را از طریق تصویب قوانین و اعمال صلاحیت خود در بررسی از اجراءات وزرا و خط‌مشی‌های حکومت انجام می‌دهد. وظیفه سوم مجلس شورای ملی نمایندگی از مردم افغانستان است که اعضای آن به‌طور مستقیم توسط مردم انتخاب می‌شوند و هدف آن خدمت و رساندن صدای مردم به حکومت است (لیدا ایهلر و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۵۲). شورای ملی وظیفه دارد از حقوق، رفاه و منافع موکلین خود دفاع کند. برای رسیدن به این مهم، مجالس پارلمانی باید طوری سازمان داده شوند که بتوانند به‌نحو احسن و عالی، وظایف و اختیارات قانونی خود را اعمال کنند. برای نائل‌شدن به این هدف، استقلال، آزادی و مصونیت از شروط لازم برای انجام وظایف و تکالیف نمایندگی است. مصونیت پارلمانی اساساً پوششی قانونی است برای حفاظت نماینده در برابر تعقیب قضایی. قاعده مصونیت ممکن است به ظاهر جنبه «تبعیضی» یا «امتیازی» داشته باشد؛ ولی در حقیقت، وسیله‌ای است دفاعی برای این‌که نماینده بتواند آزادی و آزادگی خود را برای ادای وظیفه نمایندگی در گفتار، نوشتار و کردار حفظ کند (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۸۹: ۱۹۹).

همان‌گونه که در بالا ذکر شد، پارلمان به‌عنوان یک رکن اساسی دولت و نمایندگان مجلس به‌عنوان تمثیل‌کنندگان اراده مردم، وظایف سترگ و مهم دارند و برای انجام هرچه بهتر این

وظایف، باید از حمایت قانونی برخوردار باشند تا قوه مجریه و دیگر نهادها نتوانند در امر ایفای وظیفه آنان مشکل ایجاد کنند. به همین خاطر، حقوق دانان و طرفداران مصونیت پارلمانی به منظور اثبات و بهره‌مندی نمایندگان از مصونیت، توجیهات، دلایل و استدلال‌های محکم و منطقی بسیاری مطرح کرده‌اند و هریک از آنان در سوق‌دادن اندیشه قانون‌گذاران تأثیرگذار بوده است؛ اما عده‌ای با مخالفت با مصونیت نمایندگان مجلس و نیز با توسل به دلایلی هم‌چون اصل قانونی بودن جرم و مجازات و تساوی افراد در برابر قانون، فقدان صبغه شرعی و فقهی و موارد دیگر، خواسته‌اند به نحوی مصونیت پارلمانی را با اشکال مواجه کنند؛ اما در عمل خیلی موفق نبوده‌اند.

در این نوشتار سعی شده است جایگاه قانونی مصونیت پارلمانی، مبانی، پیشینه، دلایل مخالفان و موافقان و انواع مصونیت‌ها و این‌که آیا مصونیت پارلمانی خلاف اصل برابری و اصل قانونی بودن جرم و مجازات می‌باشد یا خیر، به صورت تطبیقی در حقوق افغانستان و ایران مورد بررسی قرار گیرد.

۱. مفهوم مصونیت

از نظر زبان‌شناسی، کلمه «مصونیت» نخستین بار توسط گالو- رومن‌ها^۱ در حدود قرن اول میلادی به کار برده شد. گالو-رومن‌ها نژاد و تمدنی بودند که پس از فتح سرزمین گل^۲ توسط رومی‌ها از اختلاط دو فرهنگ رومی و گالو به وجود آمدند. در زمان آنان برخی از زمین‌ها که جزو اموال عمومی محسوب می‌شد، توسط کارمند مخصوصی به نام مباشر اداره می‌شد و وی تا حدودی از سیطره امر و دستور والی خارج بود. بعدها کشاورزانی که به زراعت بر روی این زمین‌ها پرداختند، از پرداخت مالیات عمومی معاف شدند. این نوع از معافیت مالیاتی «Immunitas» نام گرفت (شجاعی، ۱۳۸۱: ۸). از منظر مفهومی، مصونیت مصدر عربی است که از اسم مفعول «مصون» گرفته شده و به معنای مصون ماندن، محفوظ بودن و مأمون بودن می‌باشد (دهخدا، ۱۳۷۴) که در زبان انگلیسی معادل «Immunity» به کار رفته است. از لحاظ لغوی از آن به مصون بودن و دورداشتن از تعرض تعبیر شده است (عمید، ۱۳۶۴: ۱۳۷۴). در اصطلاح، «مصونیت به طور کلی عبارت از موقعیتی است که دارنده آن از تعقیب قانون و مأموران دولت

1. Gallo- Romain.

2. Gaule.

در صورت ارتکاب جرم در امان است؛ یعنی حتی با وجود ارتکاب جرم از ناحیه شخص دارنده مصونیت، مأمورین دولت حق گرفتاری، تعقیب و تعرض به وی را ندارند.» (علامه، ۱۳۹۶: ۴۷). می‌توان گفت مصونیت از اصل سرزمینی بودن جرم استثنا می‌باشد. کد جزای افغانستان در ماده شانزدهم، ساحت تطبیق قانون از حیث مکان را مشخص نموده است: «۱) احکام این قانون بر هر تبعه افغانستان، شخص بدون تابعیت یا هر تبعه خارجی که در قلمرو کشور مرتکب جرم شود، تطبیق می‌گردد. ۲) قلمرو افغانستان شامل مکان‌های ذیل می‌باشد: ۱- سطح و عمق زمین و فضای هوایی داخل سرحدات کشور. ۲...».

مصونیت پارلمانی در اصطلاح حقوقی چنین تعریف شده است: مصون بودن نماینده مجلس است از تعرض و تعقیب قضایی؛ مگر آنگاه که مجلس از او سلب مصونیت کند (دهخدا، ۱۳۷۴) و در مصونیت ماهوی در برابر گفتار و آرای آن‌ها در مقام نمایندگی هرگونه پیگرد قضایی نسبت به نمایندگان به دلیل عدم مسئولیت آنان در مقام ایفای وظایف نمایندگی ممنوع باشد (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۸۴: ۵۸).

۲. ماهیت حقوقی مصونیت پارلمانی

در تبیین ماهیت مصونیت پارلمانی می‌توان از ابعاد مختلفی به موضوع نگاه کرد. از یک منظر مصونیت پارلمانی به‌عنوان یک «حق» یا «امتیاز» قانونی^۱ شناخته می‌شود. این حق ناظر به سلطه و اختیاری است که بر پایه اصول مندرج در قوانین اساسی کشورها یا سایر قوانین به نمایندگان داده شده است. این سلطه، مبین ماهیت «حق» گونه مصونیتی است که «تکلیف» احترام‌نهادن از سوی دیگران را ایجاد می‌کند. این مورد از جمله قواعد آمره و مربوط به نظم عمومی است که در راستای تأمین مصالح عمومی پیش‌بینی شده است و نماینده نمی‌تواند از آن صرف‌نظر کند. در کنار مفهوم حق، گاه از مصونیت پارلمانی به‌عنوان امتیاز یاد می‌شود؛ امتیازی که سایر تضمینات حقوقی در پرتو آن شکل می‌بندد. این امتیاز دربردارنده ویژگی‌ها و آثاری است که برای متمایز ساختن اعضای مجالس قانون‌گذاری از دیگر اشخاص مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. نمایندگان بر پایه همین حق و امتیاز قانونی قادر خواهند بود از نظر حقوقی مورد حمایت واقع شوند. اما گاهی از مصونیت پارلمانی به‌منزله یک مصونیت قانونی تعبیر می‌شود که

1. Immunity Rights.

به‌واسطهٔ ویژگی‌ها و آثار حقوقی خاص خود از سایر مصونیت‌ها متمایز شده است (حبیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۷-۴۸). اما در موردی این نوع مصونیت به‌عنوان مصونیتی ماهوی مطرح می‌شود که در نتیجهٔ آن، عملی که اصولاً طبق قانون جرم شناخته شده، به‌واسطهٔ وضعیت و جایگاه ویژهٔ نمایندگان، از تعقیب و کیفر با موانع و محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌شود.

۳. مبانی مصونیت پارلمانی

برای این که نمایندگان بتوانند به نحو احسن وظایف و اختیارات قانونی خود را اعمال کنند، قانون باید امکانات و وسایل لازم را در اختیار دستگاه متبوع نمایندگان، یعنی پارلمان، قرار دهد تا آنان نیز بتوانند از گزند خطرهای مصون بمانند و به‌صورت آزادانه نظرهای‌شان را ابراز نمایند. به همین خاطر، باید از مصونیت خود فراغ خاطر داشته باشند (راجی، ۱۳۸۷: ۲۴۲). به عبارت بهتر، منافع عمومی مردم که نمایندگان اصولاً مأمور حفظ و پاسداری از آن هستند، اقتضا می‌کند که مجموعه حقوقی با عنوان (مصونیت پارلمانی) برای این نمایندگان برقرار شود تا به‌دور از ملاحظه‌کاری بتوانند به ایفای وظیفهٔ خویش بپردازند (ضیایی و جلیلی مراد، ۱۳۹۴: ۶۵)؛ زیرا از منظر مبانی تئوریک، وجود مصونیت بر نظریهٔ «حسن خدمت» مبتنی است (نیکونهاد، ۱۳۹۱: ۷۱) و در مواردی نیز از بعد نظری، مصونیت پارلمانی را بر مبنای «دکترین ضرورت»^۲ توجیه می‌کند (حبیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۸-۴۹). اهمیت این دکترین تا جایی است که به‌طور کلی تعریف مصونیت پارلمانی بر آن استوار شده است. طبق این نظریه، ضرورت برخورداری اعضای پارلمان از برخی مزایا به اعتبار ماهیت وظیفهٔ خطیر و دامنهٔ گستردهٔ مسئولیت آن‌ها در قبال مردم است.

ضمانت اجرای اصل مصونیت نمایندگان از سوی نیروی عمومی و رسمی دولت تضمین و اجرا می‌شود. قوهٔ قضائیه که ضامن اجرای قانون و قواعد حقوقی است؛ لذا قاضی از رهگذر دادگاه‌ها و صدور قرارها و دستورات قضایی، ضمانت اجرای اصل مصونیت را به‌عنوان یک قاعدهٔ مسلم در قانون اساسی و دیگر قوانین بر عهده دارد (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۸۴: ۲۳-۲۴). این اقتدار قضایی به حدی است که کسانی که حریم قانون را می‌شکنند و اصل مصونیت را خدشه‌دار می‌سازند، از مجازات اعمال خویش مصون نمی‌مانند و اختیارات قضات تا آن اندازه است که

1. Good Service Theory.
2. Doctrine of Necessity.

برای احقاق حقوق و اجرای اصل مصونیت، حتی دولت و کارگزاران دولتی را نیز تحت پیگرد قرار می‌دهند.

۴. پیشینه مصونیت پارلمانی

در خصوص پیشینه تاریخی مصونیت پارلمانی سه دیدگاه مطرح است. طبق دیدگاه نخست، مبدأ تاریخی اعطای مصونیت پارلمانی به اعضای پارلمان‌ها روشن نیست؛ زیرا این قبیل مصونیت‌ها به تدریج و در طی توافق‌های ضمنی بین حکومت‌ها و مجالس ملی آن‌ها ایجاد شده‌اند. به همین جهت، این توافق‌ها، جنبه داخلی دارند و پذیرش آن در چارچوب قانون اساسی جریان می‌یابد. از آن‌جا که اقدام برای تدوین قانون اساسی در قرون اخیر شکل گرفته و طبق نظر برخی پژوهش‌گران تاریخ، به ثلث اخیر قرن ۱۸ میلادی برمی‌گردد؛ بنابراین، سند خاصی که متضمن اعتراف به وجود حق مصونیت پارلمانی قبل از این تاریخ باشد، وجود ندارد (حبیب‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۵ به نقل از ابراهیمی، ۱۳۸۰). اما دیدگاه دوم در مورد پیدایش مصونیت پارلمانی، با مطالعه آثار و اسناد مکتوب به‌جای مانده، نشان می‌دهد که رومی‌ها نخستین کسانی بودند که در طول زندگی خود پایه‌های فکری- فلسفی و حقوقی- سیاسی تمدن جدید را بنیان گذاردند. بسیاری از نهادهای اجتماعی مانند پارلمان، حکومت دموکراتیک و نهادهای علمی و فلسفی در آن زمان طرح‌ریزی شدند و به مرور زمان تکامل یافتند (شجاعی، ۱۳۸۱: ۹-۱۰)؛ از این رو، می‌توان مصونیت‌های پارلمانی را به شکل نخستین آن در همان دوران یافت. اما دیدگاه سوم، پیشینه مصونیت پارلمانی را به فرانسه ارجاع می‌دهد. مطابق این دیدگاه، مصونیت پارلمانی توسط خطیب و انقلابی معروف فرانسوی، «میرابو»^۱، در ۱۷۸۹ به مجلس مؤسسان فرانسه پیشنهاد و به تصویب رسید و از آن‌جا به سایر کشورها راه یافته است (آشوری، ۱۳۸۱: ۱۵۵).

پیشینه مصونیت پارلمانی در حقوق افغانستان، در قانون اساسی دوره محمدظاهر شاه^۲ (۱۳۴۳)،

1. Mirabeau.

۲. ماده ۵۱: «هیچ عضو شورا به علت رأی یا نظریه‌ای که هنگام اجرای وظیفه در داخل شورا یا خارج از آن ابراز می‌دارد، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد.»

هرگاه یک عضو شورا به جرمی متهم شود، مأمور مسئول از موضوع به جرگه‌ای که متهم عضو آن است اطلاع می‌دهد و بعد از آن‌که جرگه مذکور با اکثریت دو ثلث اعضاء اجازه بدهد، متهم تحت تعقیب عدلی قرار می‌گیرد، جرگه می‌تواند اجازه خود را به اکثریت دو ثلث اعضاء مسترد نماید. در مورد جرم مشهود، مأمور مسئول می‌تواند

برمی‌گردد. در قانون اساسی متذکره، هردو نوع مصونیت برای نمایندگان مجلس پیش‌بینی شده بود که مطابق آن، هیچ عضو شورا به علت رأی یا نظری که هنگام اجرای وظیفه در داخل شورا یا خارج از آن ابراز می‌داشت، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گرفت.

در قانون اساسی دوره محمدداود خان^۱ (۱۳۵۵) و قانون اساسی دوره دکتر نجیب‌الله^۲ (۱۳۶۶) نیز مصونیت برای نمایندگان مورد پذیرش قرار گرفته بود. قانون اساسی فعلی افغانستان، مصوب ۱۳۸۲، در مواد ۱۰۱ و ۱۰۲، هردو شکل مصونیت را به رسمیت شناخته است که در مباحث بعدی به آن پرداخته خواهد شد.

پیشینه مصونیت پارلمانی در حقوق ایران، پیش از انقلاب اسلامی، به قانون اساسی مشروطه برمی‌گردد. در اصل ۱۲۳ آن قانون، اصل «تعرض ناپذیری» پذیرفته شده بود؛ اما از «عدم مسئولیت» اسمی برده نشده بود. این نقیصه بعداً جبران شد و در ماده^۳ ۱۸۹ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی نیز مصونیت به معنای «عدم مسئولیت» مورد توجه قرار گرفت. قانون اساسی فعلی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۸۶، مصونیت پارلمانی را پذیرفته است.

۵. دلایل مخالفان و موافقان مصونیت پارلمانی

عده‌ای از نویسندگان و پژوهش‌گران به مخالفت علیه مصونیت پارلمانی نمایندگان برخاسته

بنیاد اندیشه

متهم را بدون اجازه جرگه‌ای که او عضو آن می‌باشد، تحت تعقیب عدلی قرار دهد و گرفتار نماید.

هرگاه تعقیب عدلی قانوناً توقیف را ایجاب کند مأمور مسئول مکلف است موضوع را بلافاصله به اطلاع جرگه مربوطه برساند و در صورتی که جرگه مذکور اجازه بدهد، متهم توقیف شده می‌تواند. در صورتی که اتهام در هنگام تعطیل جرگه صورت بگیرد، اجازه توقیف از هیأت اداری جرگه حاصل می‌گردد. فیصله هیأت به نخستین جلسه آینده جرگه جهت اخذ تصمیم ارائه می‌شود.»

۱. ماده ۵۴: «هیچ عضو ملی جرگه به علت رأی یا نظریه‌ای که هنگام اجرای وظیفه ابراز می‌دارد، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد...»

۲. ماده ۹۳: «اعضای شورای ملی در اجلاس جداگانه و مشترک دارای حق رأی و اظهار نظر می‌باشند. هیچ عضو شورای ملی به‌خاطر رأی یا اظهار نظر در داخل یا خارج اجلاس شورای ملی مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد.»

عضو شورای ملی بدون موافقه مجلس مربوط و در بین دو اجلاس شورا، بدون موافقه هیأت اداری آن به استثنای حالات جرم مشهود، گرفتار و توقیف شده نمی‌تواند و مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد. هرگاه عضو شورای ملی در حالت جرم مشهود گرفتار گردد، باید به هیأت اداری مجلس مربوط اطلاع داده شود.»

۳. اصل ۱۲: «به هیچ عنوان و به هیچ دست‌آویز، کسی بدون اطلاع و تصویب مجلس شورای ملی حق ندارد متعرض اعضای آن بشود. اگر احیاناً یکی از اعضاء علناً مرتکب جنحه و جنایتی شود و در حین ارتکاب جنایت دستگیر گردد، باید اجرای سیاست درباره او با استحضار مجلس باشد.»

۴. ماده ۱۸۹: «هیچ‌یک از نمایندگان برای اظهاراتی که در جلسات مجلس شورای ملی یا کمیسیون‌ها می‌نمایند و یا رأیی که می‌دهند، قابل تعقیب نخواهند بود.» (ورعی و ارسطا، ۱۳۹۶: ۱۵۱-۱۵۰).

و دلایلی را مطرح نموده‌اند؛ اما در مقابل، موافقان نیز دلایل قابل قبولی ارائه کرده‌اند که در ادامه اول به دلایل مخالفان به صورت مختصر می‌پردازیم:

الف. مصونیت پارلمانی نوعی امتیاز و ناقض اصل برابری نمایندگان با آحاد مردم تلقی می‌شود؛

ب. اعطای مصونیت پارلمانی را منافی احکام قضایی اسلامی مبنی بر ممنوعیت تعطیلی اجرای حکم قاضی دانسته و استناد به عناوین ثانویه را نیز دلیلی تمام و قانع‌کننده نمی‌دانند؛

ج. مصونیت در اسلام و منابع دینی سابقه ندارد و درج آن در قانون اساسی خروج از حدود نمایندگی است (نیکونهاد، ۱۳۹۱: ۷۸)؛ زیرا نمایندگی محدود به تصویب قوانین موافق اسلام است.

دلایل مخالفان نتوانست مورد قبول واقع شوند و موافقان مصونیت پارلمانی دلایل خود را بیان کرده‌اند. مهم‌ترین دلایلی که موافقان بیان می‌دارند، عبارت‌اند از: «جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی دولت‌ها»، «جلوگیری از لکه‌دار شدن حیثیت و اعتبار اجتماعی نماینده مجلس» و «دفاع از حق وکالت». شرط لازم برای ایفای وظایف نمایندگی مجلس، برخوردار بودن از مصونیت پارلمانی است و گرنه دولت‌ها می‌توانند در هر مورد با سوءاستفاده از امکانات خود، اقدام به تهدید و توقیف نمایندگان بنمایند (ورعی و ارسطو، ۱۳۹۶: ۱۵۳).

علاوه بر آن، اعطای مصونیت پارلمانی برای نمایندگان، یک امتیاز و مصونیت شخصی نیست که با اصل برابری و خلاف اصل قانونی بودن جرم و مجازات باشد؛ بلکه برحسب شغل و مصونیت شغلی، یعنی به اعتبار منصب نمایندگی، است که به منظور ایفای وظایف در بهترین شکل پیش‌بینی شده است. در نتیجه، نمی‌توان آن را تبعیض‌آمیز یا امتیازی برای شخص نماینده مجلس دانست. به همین لحاظ، این نهاد با مفهوم تساوی حقوق افراد در برابر قانون نیز مغایرتی ندارد. هم‌چنان عدم سابقه مصونیت پارلمانی در اسلام و منابع دینی به معنای مخالفت با آموزه‌های اسلام و شریعت نیست؛ بلکه این مصونیت به مقتضای وظایف مهم نمایندگان در نظر گرفته شده است.

۶. انواع مصونیت پارلمانی

مصونیت پارلمانی به صورت کلی در دو مفهوم قابل بررسی است.

۶-۱. مصونیت ماهوی (عدم مسئولیت)

مصونیت ماهوی یا مصونیت از مسئولیت در قبال اظهارات و عقاید، بدین معناست که نمایندگان پارلمان در قبال آراء، عقاید، گفتار و نوشتاری که آن‌ها در مقام نمایندگی در جلسات عمومی پارلمان یا در کمیسیون‌های آن ابراز می‌دارند، از مصونیت برخوردارند و مورد تعقیب عدلی و قضایی قرار نمی‌گیرند؛ چرا که نماینده، حسب وظیفه، در جلسات علنی یا خصوصی پارلمان سخنرانی می‌کند، از اعمال حکومت انتقاد می‌کند، یا از وزرا استجواب می‌کند و با طرح‌های قوه مجریه به مخالفت می‌پردازد (دانش، ۱۳۸۹: ۴۴۸). این نوع مصونیت، نوعی مصونیت ماهوی است. در مصونیت ماهوی، فرد مرتکب جرم به هیچ وجه قابل تعقیب و مجازات نیست (الهام و برهانی، ۱۳۹۵: ۱۱۳). آنچه استثنا بر اصل سرزمینی بودن می‌باشد، مصونیت ماهوی است.

در همین مورد، ماده ۱۰۱ قانون اساسی افغانستان چنین تصریح نموده است: «هیچ عضو شورای ملی به علت رأی یا نظریه‌ای که در هنگام اجرای وظیفه ابراز می‌دارد، مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرد.»

بنیاد اندیشه

تأسیس ۱۳۹۴

به نظر می‌رسد که عبارت «هنگام اجرای وظیفه» که در قانون اساسی به کار رفته است، شامل تمامی اظهارات وی، چه در صحن شورای ملی و چه در خارج از آن، را شامل شود. به عبارت دیگر، تمامی اظهار نظرهایی که یک نماینده در تمامی دوره نمایندگی خویش ابراز می‌دارد را دربرمی‌گیرد؛ زیرا در تمامی دوره نمایندگی، در حال ایفای وظیفه نمایندگی است و به مناسبت آن آراء و نظریات خود را ابراز می‌دارد.

این نوع مصونیت در کل دارای سه خصوصیت مداوم بودن، مطلق بودن و عمومی بودن است. مداوم است بدین دلیل که حتی بعد از دوره تقنینی نیز نمی‌توان نماینده را بابت اعمال دوره نمایندگی تعقیب کرد. مطلق است به این سبب که درباره آن استثنایی نیست؛ یعنی آنچه را که در حوزه اختیارات خود به انجام می‌رساند، مشمول اصل مصونیت از نوع عدم مسئولیت آن است.

(علامه، ۱۳۹۶: ۶۲). عمومی است؛ زیرا که نماینده نمی‌تواند از آن صرف‌نظر کرده و خود را در اختیار مقامات قضایی قرار دهد تا او را تحت تعقیب قرار دهند؛ چون این نوع مصونیت برای تأمین منافع شخصی‌اش پیش‌بینی نشده است؛ بلکه برای تأمین استقلال وی در برابر قوای دیگر پیش‌بینی شده است.

اصل عدم مسئولیت، فقط عمل پارلمانی همراه با هدف پارلمانی را شامل می‌شود؛ فلذا به محض آن‌که گفتار و کردار نماینده جنبه خصوصی و غیر پارلمانی پیدا کرد، حتی اگر در صحن مجلس باشد، اصل مذکور جاری نمی‌شود و نماینده همانند سایر مردم مشمول قوانین و مقررات عمومی کشور خواهد بود.

در حقوق ایران، اصل ۸۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مواد ۷۵، ۷۶، ۷۷ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، به مصونیت پارلمانی نمایندگان مجلس پرداخته‌اند. در اصل ۸۶ چنین بیان شده است: «نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آرای که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند، تعقیب یا توقیف کرد.^۱» در این اصل، صرف مصونیت ماهوی یا عدم مسئولیت مورد پذیرش قرار گرفته است و اسمی از مصونیت شکلی یا عدم قابلیت تعرض نبرده است. در ماده ۷۵ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصونیت ماهوی چنین بیان شده است: «بر طبق اصل ۸۶ قانون اساسی، نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آرای که در مقام ایفای وظایف خود داده‌اند، تعقیب یا توقیف کرد و یا از حقوق اجتماعی محروم نمود.»

در تبصره ماده فوق، وظایف نمایندگی را شامل نطق، بحث‌های داخل دستور، بحث‌های جلسات کمیسیون‌ها، اظهار نظراتی که برای اعمال اصل ۸۴ قانون اساسی انجام می‌شود، می‌دانند. عده‌ای بر این نظرند که آنچه در اصل ۸۶ آزاد شمرده شده است، «اظهار نظر» است و نه چیز دیگر؛ از این رو، به نظر می‌رسد که اظهار نظر تنها جملات اخباری را دربرگیرد، نه جملات انشائی

۱. تعقیب یا توقیف به کاررفته در اصل فوق، موارد ذیل را شامل می‌شود که عبارت‌اند از: بازرسی بدنی، تفتیش محل سکونت، بازرجویی یا بازرسی، زندانی کردن و در مجموع هر نوع عملی که موجب سلب آزادی و تهدید یا تحدید نماینده بشود.

را. پس اگر نماینده مجلس پشت تریبون امر به کار خلافی دهد یا برای عمل فردی حکمی دهد؛ به طوری که نتوان عرفاً عنوان اظهار نظر بر آن نهاد، مشمول اصل ۸۶ نیست (حبیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۳). اظهار نظر و نیز مسائلی که خارج از حیطه مسائلی نمایندگی است، از این مصونیت خارج می‌شوند.

ایفای وظیفه نمایندگی در اظهار نظر و رأی نباید بهانه‌ای برای تضييع حقوق مردم و وارد کردن لطمه به حیثیت و شئون مادی و معنوی اشخاص (مانند فحاشی، هتک حرمت، تهمت و...) و یا ترغیب عمومی به بی‌نظمی و آشوب نظیر اعتصاب و راهپیمایی باشد (هاشمی، ۱۳۸۷: ۱۲۵). بدیهی است اگر چنین حالتی از سوی نماینده پیش آید، حاکمیت قوانین عمومی کشور برای نمایندگان مورد نظر همانند سایر شهروندان به قوت خود باقی است و افراد مذکور را می‌توان مورد تعقیب قرار داد.

اصولاً، اظهار نظرهایی که در هنگام بررسی طرح‌ها و لوایح در جلسات کمیسیون داخلی یا صحن و جلسه عمومی مجلس صورت می‌گیرد یا نظراتی که در نطق‌های پیش از دستور یا در زمان اعتبارنامه‌های نمایندگان یا رأی اعتماد به وزیران یا تذکر، سؤال و استیضاح و استجواب مطرح می‌شود، در مقام ایفای وظایف نمایندگی مجلس صورت می‌گیرد (خالقی، ۱۳۹۵: ۱۰۵).

در مورد تفسیر اصل ۸۶ ق.ا. جمهوری اسلامی ایران، اختلاف نظرهای فراوانی وجود دارد و می‌توان آن‌ها را دو طیف مخالف هم دانست. گروهی تفسیر کاملاً موسع از آن می‌کنند و گروهی نیز از آن تفسیر مضیق دارند.

طیف اول، نماینده مجلس را در اظهار نظر و دادن رأی کاملاً آزاد دانسته و تعقیب و توقیف او را بدین جهت ممنوع اعلام کرده است. در همین راستا، هیأت پیگیری و نظارت بر اجرای قانون اساسی ایران، نظر نسبتاً مشروح و تحلیلی که در ارتباط با اصل ۸۶ قانون اساسی و حقوق نمایندگان طی شماره ۹۳۳۱_۸۰ مؤرخ ۱۳۸۰/۴/۲۵ ابراز داشت، این نظر را تأیید نمود (مهرپور،

۱. هیأت پیگیری و نظارت بر اجرای قانون اساسی چنین نتیجه‌گیری و اظهار نظر کرد: «به نظر می‌رسد اصل ۸۶ قانون اساسی که با بیان قیودی نماینده مجلس را در اظهار نظر و دادن رأی کاملاً آزاد دانسته و تعقیب و توقیف او را بدین جهت ممنوع اعلام کرده... اقتضا دارد که آراء نماینده و اظهار نظرهایی که در مجلس در رابطه با مسائل مختلف و در مقام انجام وظایف نمایندگی می‌نماید، فاقد وصف مجرمانه بوده و قابلیت تعقیب نداشته باشد. طبیعی است اگر قیود مندرج در اصل مزبور رعایت نشود؛ یعنی بیانات نماینده جنبه اظهار نظر نداشته و یا در مقام ایفای وظایف نمایندگی و در مجلس نباشد، موضوع مشمول اصل ۸۶ نبوده و حسب مورد قابلیت تعقیب را خواهد داشت.» (مهرپور، ۱۳۸۷: ۱۷۶).

اما طیف دوم کاملاً خلاف آن را بیان می‌دارند و با تفسیر مضیق از اصل ۸۶، اظهار نظر و رأی دادن نمایندگان مجلس را آزاد نمی‌دانند. شورای نگهبان در نظریه تفسیری^۱ ۸۰/۲۱/۳۰۳۶ مؤرخ ۱۳۸۰/۱۰/۲۰، بنا به استفتای رئیس وقت قوه قضائیه ایران، اصل مصونیت مذکور در اصل ۸۶ را به‌طور کلی نفی نمود و تصریح کرد که این مصونیت وقتی است که رفتار نماینده عنوان مجرمانه نداشته باشد.

اما بر اساس ماده ۹ قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان^۲، مصوب ۱۳۹۱، نه تنها مصونیت اصل ۸۶ پذیرفته شد؛ بلکه از نظر شکلی در تبصره ۱ ماده ۹ آن قانون^۳، تعقیب نمایندگان مجلس منوط به آن است که هیأت ویژه مذکور در ماده ۱ آن قانون، عدم تطبیق رفتار نماینده را با مصونیت اصل ۸۶ مورد تأیید قرار دهد؛ در غیر این صورت، هرگونه اقدام مبنی بر تعقیب و کیفر از سوی قوه قضائیه ممنوع و موجب مجازات انتظامی مقام قضایی از درجه ۵ تا ۷ خواهد شد (الهام و برهانی، ۱۳۹۵: ۱۱۴-۱۱۵).

حال سؤالی که مطرح می‌شود، آن است که اگر بیانات و اظهار نظر و رأی نماینده مجلس افترا باشد یا توهین و تحقیر و یا باعث شود که به دیگران صدمه روحی وارد شود، آیا جرم تلقی می‌شود یا خیر؟ قانون در این مورد چه راه کار دارد؟ به نظر می‌رسد این نوع مصونیت مربوط به انجام وظایف نمایندگی است و وکیل نباید در امورات شخصی از آن سوءاستفاده کرده و به

۱. نظریه تفسیری شورای نگهبان بدین شرح آمده است: «۱- مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص اصل ۸۶، حاکی از این‌که مصونیت ریشه اسلامی ندارد و تمام مردم در برابر حق و قانون الهی یکسان و برابرند و هر فردی که در مظنه گناه یا جرم قرار گیرد، قابل تعقیب است و اگر شکایتی علیه او انجام گیرد، دستگاه قضایی باید او را تعقیب کند. ۲- اصول متعدد قانون اساسی و از آن جمله اصول نوزدهم و بیستم، دائر بر برخورداری همه ملت ایران از حقوق مساوی. ۳- اختصاص موضوع اصل هشتاد و شش مربوط به اظهار نظر و رأی نمایندگان در مجلس و در مقام ایفای وظایف نمایندگی و عدم ملازمه آن با ارتکاب اعمال و عناوین مجرمانه. ۴- عدم توجیه شرعی منع تعقیب یا توقیف مجرم. ۵- نظر مبارک حضرت امام خمینی (ره) به‌عنوان ناظر و راهنمای تدوین قانون اساسی دائر بر ضرورت پرهیز از هتک حرمت اشخاص و لزوم جبران آن در مجلس و رسیدگی توسط قوه قضائیه: اصل ۸۶ قانون اساسی در مقام بیان آزادی نماینده در رابطه با رأی دادن و اظهار نظر در جهت ایفای وظایف نمایندگی، در مجلس است و ارتکاب اعمال و عناوین مجرمانه از شمول این اصل خارج است و این آزادی منافی مسئولیت مرتکب جرم نمی‌باشد.» (راجی، ۱۳۸۷: ۲۵۷-۲۵۶).

۲. ماده ۹: «نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظرانی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آرای که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند، تعقیب یا توقیف کرد.»

۳. تبصره ۱- تشخیص مصادیق موضوع اصل هشتاد و ششم (۸۶) قانون اساسی و ماده (۷۵) آیین‌نامه داخلی مجلس با هیأت است.

حریم آزادی‌ها و حقوق افراد لطمه وارد سازد. چنانچه نمایندگان مجلس به اقتضای شغل خود در رابطه با امور جاری کشور اظهار نظر می‌کنند؛ هرچند این این اظهار نظر مصداق جرمی مانند اهانت و توهین باشد، قابل تعقیب و مجازات نیستند؛ اما هرگاه اظهار نظر جنبهٔ تهمت، افترا و هتک حرمت دیگران و یا به اعمال خشونت فیزیکی و ضرب و شتم منجر شود و این اظهار نظر در راستای انجام وظیفهٔ نمایندگی نباشد؛ حتی اگر در داخل مجلس یا کمیسیون‌های آن مرتکب چنین رفتاری شود، جرم بوده و با رعایت موارد و شرایط پیش‌بینی‌شده در قانون، مورد پیگرد قرار خواهد گرفت. در حقوق ایران، مطابق قانون نظارت بر رفتار نمایندگان، هیأت ویژه عدم تطبیق رفتار نماینده را با مصونیت اصل ۸۶ مورد تأیید قرار می‌دهد که شرح آن در فوق گذشت.

۲-۶. مصونیت شکلی (عدم قابلیت تعرض)

این نوع مصونیت بدین معنا است که هیچ نوع اجرائات جزایی یا تعقیب عدلی بر ضد عضو پارلمان جواز ندارد؛ مگر این‌که اجازهٔ قبلی مجلس تحصیل شود. هدف از این مصونیت آن است که مبدا توطئه‌ها و صحنه‌سازی‌ها، مانع فعالیت پارلمانی نماینده و حضور او در مجلس شود؛ چون ممکن است قوهٔ مجریه یا هر نهاد دیگر با دستگیری عضو پارلمان و تحقیق از او بخواهد مانع حضور او در یک جلسهٔ مهم پارلمانی شود یا در مقابل اقدام وکیل به استجواب و استیضاح، از او انتقام بگیرد (دانش، ۱۳۸۹: ۴۴۵)؛ از این رو، قانون اساسی معمولاً هر نوع اجرائات جزایی بر ضد نمایندهٔ پارلمان را ممنوع قرار داده است؛ مگر این‌که اجازهٔ مجلس گرفته شده باشد؛ بنابراین، در مصونیت تشریفاتی یا شکلی مرتکب جرم قابل تعقیب و مجازات می‌باشد؛ لکن تعقیب وی مستلزم طی مراحل و تشریفاتی است که بدون انجام آن تشریفات هرگونه تعقیبی از اعتبار ساقط است.

به عبارت دیگر، این نوع مصونیت صرف یک خاصیت اجرائاتی دارد. در نتیجه، یک عضو پارلمان مسئول اعمال مجرمانهٔ عادی خود همانند هر شخص دیگری است؛ اما فقط می‌توان تحت شرایط اجرایی خاصی وی را در طول دورهٔ تصدیش تحت تعقیب قرار داد (مشتاقی، ۱۳۸۸: ۱۶۹).

مادهٔ ۱۰۲ قانون اساسی افغانستان در این باره چنین تصریح نموده است: «هرگاه عضو شورای ملی به جرمی متهم شود، مأمور مسئول از موضوع به مجلسی که متهم عضو آن است، اطلاع

می‌دهد و متهم تحت تعقیب عدلی قرار گرفته می‌تواند.

در مورد جرم مشهود، مأمور مسئول می‌تواند متهم را بدون اجازه مجلسی که او عضو آن می‌باشد، تحت تعقیب عدلی قرار دهد و گرفتار نماید.

در هردو حالت، هرگاه تعقیب عدلی قانوناً توقیف را ایجاب کند، مأمور مسئول مکلف است موضوع را بلافاصله به اطلاع مجلس مربوط برساند و تصویب آن را حاصل نماید.

اگر اتهام در هنگام تعطیل شورا صورت بگیرد، اجازه گرفتاری یا توقیف از هیأت اداری مجلس مربوط حاصل می‌گردد و موضع به نخستین جلسه مجلس مذکور جهت اخذ تصمیم ارائه می‌شود.»

از مطالعه ماده فوق چنین فهمیده می‌شود که تنها تعقیب عدلی موجب توقیف، منوط به اجازه و تصویب شورای ملی است، نه سایر اقدامات تعقیب عدلی مانند بازجویی و تحقیق و تفتیش و یا مواردی که موجب توقیف نماینده نمی‌شود؛ در حالی که هدف از این نوع مصونیت نمایندگان، ممنوع‌بودن هر نوع اجرائات جزایی است، نه تنها توقیف و گرفتاری (دانش، ۱۳۸۹: ۴۴۷).

هم‌چنین از نظر برخی نویسندگان، تعقیب در این معنا، به ترتیبی که می‌توان در جملات ذیل ماده ۱۰۲ قانون اساسی ملاحظه کرد، شامل «گرفتاری» نمی‌شود. گرفتاری صرف تحت شرایط و اوضاع و احوال علی‌حده و در دو صورت مجاز است و مأمور مسئول در صورتی می‌تواند مظنون را تحت تعقیب قرار داده و گرفتار نماید که یا قضیه مربوط به جرم مشهود بوده و یا اذن مجلسی که مظنون عضو آن است را دریافت کرده باشد (مشتاقی، ۱۳۸۸: ۱۶۹-۱۷۰). در صورت بروز هرگونه شک، با توجه به ارزش بالای کارآیی پارلمان، اجازه مجلس مربوطه ضروری است.

در صدر ماده ۱۰۲ قانون اساسی از تعقیب عدلی نام برده شده است؛ اما در جملات ذیل ماده فوق، از گرفتاری و توقیف یاد شده که به نظر می‌رسد تمام حالات مربوط به تعقیب، تحقیق، تفتیش و... موارد را دربرنمی‌گیرد. اما با توجه به مفهوم اصطلاح «تعقیب عدلی» مقررشده در قانون اجرائات جزایی افغانستان، مصوب ۱۳۹۲، می‌توان مفهوم وسیع‌تری از «تعقیب عدلی» ارائه داد که شامل اجرائات کشف و تحقیق جرم و نیز محاکمه و تنفیذ حکم می‌شود، نه صرف گرفتاری و توقیف. جزء ۳۴ ماده ۴ قانون اجرائات جزایی مفهوم اصطلاح «تعقیب عدلی» را چنین تصریح نموده است: «تعقیب عدلی: پیگیری واقعه جرمی و مرتکب آن است که شامل

اجرائات کشف و تحقیق جرم، محاکمه و تنفیذ حکم می‌گردد.»

در مورد جرم مشهود، شرط ضروری مشهودبودن جرم باید حتماً مدنظر قرار گیرد. این کافی نیست که یک جرم مورد مشاهده قرار گیرد؛ زیرا مشاهدات می‌توانند اشتباه و غلط باشند. تنها با قضایایی می‌توان به این ترتیب رفتار نمود که مظنون در حالت ارتکاب جرم توقیف شده باشد (مشتاقی، ۱۳۸۸: ۱۶۹-۱۷۰)؛ مانند آن‌که او زمانی توقیف شود که بعد از سرقت، با اشیای مسروقه‌ای که هنوز تحت تصرف او بوده، در حال فرار باشد.

از آن‌جا که فلسفه اصلی این مصونیت، حمایت از عضو پارلمان در مقابل اتهامات بی‌اساس، دسیسه‌ها و توطئه‌ها است، منطقی ایجاب می‌کند که در حالات جرم مشهود، این مصونیت برداشته شود. جرم مشهود استثنایی بر اصل تعرض ناپذیری نماینده است. جرم مشهود، جرمی است که عنصر مادی آن در معرض دید دیگران به شمول پلیس واقع شده باشد (رسولی، ۱۳۹۶: ۲۷۸-۲۷۹) یا این‌که بلافاصله پس از ارتکاب جرم، فاعل مورد تعقیب عدلی قرار گرفته باشد. در قانون اجرائات جزایی ماده ۸۲، «جرم در یکی از احوال آتی مشهود شمرده می‌شود:

۱- مرتکب حین ارتکاب جرم یا اندکی بعد از ارتکاب، مشاهده یا بلافاصله از طرف مردم گرفتار شود.

۲- مرتکب بعد از ارتکاب جرم، فرار و بلافاصله از طرف مجنی‌علیه، پلیس یا مردم شناسایی یا بالفعل تعقیب شود.

۳- در صورتی که شخص در محل واقعه با سلاح یا اشیایی گرفتار شود که وضع موجود در فاعل بودن شخص و استعمال اشیایی در جرم ارتکاب‌شده دلالت نماید.» بر اساس فقره ۱ ماده ۸۱ همین قانون، در صورت ارتکاب جرم مشهود جنایت یا جنحه‌ای که جزای آن حبس متوسط در قانون پیش‌بینی شده باشد، پلیس و مؤظف امنیت ملی می‌توانند به صلاحیت خود شخص را گرفتار کنند.

در حقوق ایران مصونیت شکلی یا عدم قابلیت تعرض نمایندگان مجلس، در قانون اساسی یا دیگر قوانین عادی آن کشور پیش‌بینی نشده است. هرگاه نماینده مجلس مرتکب جرم شود، همانند افراد عادی مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرد و در این راستا هیچ تشریفات خاصی هم وجود ندارد. دلایل عدم پذیرش این نوع مصونیت را خلاف اسلام و شرع بودن مصونیت

تشریفاتی ذکر نموده است.

در خصوص مصونیت پارلمانی چند نکته قابل قابل ذکر است که باید به آن پرداخته شود:

۱. مصونیت‌ها به شخص یا اشخاص و نهادهایی تعلق می‌گیرد که وظایف و تکالیف رسمی به عهده دارند و بی‌شک دولت در رأس این نهادها است.
۲. اشخاص برخوردار از مصونیت‌ها به شرطی می‌توانند آزادانه و فارغ از هر نوع مداخله، وظایف و تکالیف مربوط را به انجام رسانند که از هرگونه فشار و سخت‌گیری به‌خصوص رفتار پلیسی در امان بمانند (صور اسرافیل، ۱۳۷۹: ۲۶۰).
۳. مصونیت ماهوی در شکل واقعی آن استثنایی بر جنبه مثبت اصل صلاحیت سرزمینی محسوب می‌شود، حال آن‌که در مصونیت تشریفاتی، شخص اولاً قابل تعقیب است؛ ولی مقنن تعقیب وی را منوط به رعایت تشریفات مخصوص نموده است و این امر استثنایی بر جنبه مثبت اصل سرزمینی محسوب نمی‌شود (علامه، ۱۳۹۶: ۶۳).
۴. منظور از مصونیت از اجرائات جزایی بدین معنا است که قبل از اتخاذ هر نوع اجرائاتی باید اجازه مجلس تحصیل شود؛ اما این مصونیت رافع مسئولیت جزایی نیست؛ یعنی صفت جرمی را از عمل ارتكابی وکیل زایل نمی‌گرداند و تنها اجرائات جزایی را متوقف می‌سازد؛ مگر این‌که پارلمان اجازه دهد؛ چون این نوع مصونیت منحصر به شخص عضو پارلمان است. اما در صورتی که در ارتكاب جرم، شریک یا شرکای دیگری نیز داشته باشد، مصونیت نماینده مجلس مانع اجرائات جزایی علیه شرکا نمی‌شود.
۵. هم‌چنین، زمانی که اجازه مجلس درخواست می‌شود و مجلس به بررسی موضوع می‌پردازد، این بررسی باید محدود به جنبه سیاسی قضیه باشد تا روشن شود که اتهام جدی است یا این‌که یک توطئه است.
۶. مصونیت از اجرائات فوق، شامل تمام انواع اجرائات جزایی می‌شود به شمول تفتیش، گرفتاری، توقیف و... اما این نوع مصونیت مانع اجرائات مدنی در قضایای مدنی نمی‌شود. در مصونیت ماهوی نیز عدم مسئولیت وکیل در ارتباط با اظهاراتش، هم مانع اقامه دعوی جزایی است و هم مانع اقامه دعوی مدنی، بدین صورت که نه سارنوالی می‌تواند علیه او اقامه دعوا

کند و نه شخص متضرر می‌تواند ادعای جبران ضرر و خسارت کند. اما این موضوع به معنای نفی یا منع اقامه دعوی مدنی نیست. تنها آن دعوی که با اظهارات و نظریات وکیل ارتباط دارد، ممنوع است، نه مطالبه و تحصیل حقوق مدنی.

۷. مصونیت از اجرائات جزایی به دوره انعقاد جلسات پارلمان اختصاص دارد؛ اما در زمان تعطیلات پارلمانی، اجازه رئیس مجلس کفایت می‌کند و با اولین جلسه مجلس، درباره موضوع تصمیم‌گیری می‌شود.

۸. این مصونیت، مانع اجرای حکم نهایی نمی‌شود. بدین منظور که اگر از طرف محکمه، حکم نهایی علیه نماینده مجلس صادر شود، مسئول بودن او را تثبیت می‌کند و شبهه توطئه و تزویر را از بین می‌برد؛ بنابراین، حکم باید تطبیق شود.

۹. مصونیت با عضویت شخص در پارلمان ارتباط دارد. در صورتی که عضویت او پایان یابد یا عضویت خود را از دست بدهد، از مصونیت هم بهره‌مند نخواهد بود (دانش، ۱۳۸۹: ۴۴۷ و ۴۴۹).

نتیجه‌گیری

مصونیت پارلمانی به‌عنوان یک اصل پذیرفته‌شده در قوانین اساسی اکثر کشورها، از جمله قانون اساسی افغانستان و ایران، پیش‌بینی شده است. مصونیت پارلمانی زمینه را برای به چالش کشیدن اقتدارگرایی، سلطه‌گرایی و استبداد حکومت از راه قانونی فراهم می‌کند. اگر نمایندگان دارای مصونیت نبوده و از جایگاه محکم قانونی برخوردار نباشند، جلو خودسری‌ها و خودکامگی‌های حکومت را گرفته نمی‌توانند و هر از گاهی ممکن است با توطئه‌ها و تهدیدهای جدی مواجه شوند. به همین سبب، مصونیت پارلمانی نمایندگان می‌تواند دغدغه نمایندگان را در زمینه تعقیب کیفری، صحنه‌سازی‌های مجرمانه و دستگیری خودسرانه برطرف سازد. به همین خاطر، مصونیت پارلمانی نمایندگان یک امر ضروری است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت.

مصونیت پارلمانی به‌صورت کلی به دو شکل نهادینه شده است. شکل اول آن مصونیت ماهوی یا عدم مسئولیت نمایندگان مجلس می‌باشد که در ماده ۱۰۱ قانون اساسی افغانستان و اصل ۸۶ قانون اساسی ایران تصریح شده است. بر اساس این مصونیت، نمایندگان در قبال گفتار، آرا و نظریات‌شان در هنگام اجرای وظیفه مورد تعقیب عدلی قرار نمی‌گیرند. آنچه به نظر می‌رسد

آن است که در حقوق ایران در مورد محدوده مصونیت ماهوی اختلاف نظر وجود دارد. عده‌ای با تفسیر موسع از اصل ۸۶، بر این نظرند که نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آراییی که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند، تعقیب یا توقیف کرد؛ اما برخی با تفسیر مضیق از اصل ۸۶، مصونیت ماهوی نمایندگان را کاملاً نفی کرده‌اند.

در کل، این نوع مصونیت دارای سه خصوصیت مداوم‌بودن، مطلق‌بودن و عمومی‌بودن می‌باشد. از لحاظ قلمرو زمانی با توجه به عبارت «هنگام اجرای وظیفه» که در قانون اساسی به کار رفته است، شامل اظهار نظرهایی که یک نماینده در تمامی دوره نمایندگی خویش ابراز می‌دارد را دربرمی‌گیرد؛ زیرا در تمامی دوره نمایندگی، در حال ایفای وظیفه نمایندگی می‌باشد. در مورد قلمرو مکانی مصونیت پارلمانی، با توجه به ماده ۱۰۱ قانون اساسی افغانستان می‌توان گفت این نوع مصونیت محدود به ساحه مجلس نیست و اعضای مجلس می‌توانند در مسائل مربوط به وظایف نمایندگی‌شان - چه در صحن شورای ملی و چه در خارج از آن - اظهار نظر کنند. این مورد در حقوق ایران با اختلافات مواجه است. برخی آن را محدود به ساحه مجلس نمایندگان می‌دانند؛ اما اغلب بر این باورند که با توجه به اصل ۸۶ قانون اساسی، اظهار نظر نمایندگان در صورتی که مرتبط با وظایف نمایندگی باشد، محدود به ساحه مجلس نیست و دیگر مکان‌ها را نیز می‌تواند دربرگیرد.

هم‌چنین، در حقوق ایران، بر اساس قانون نظارت بر رفتار نمایندگان، «هیأت ویژه» عدم تطبیق رفتار نماینده را با مصونیت اصل ۸۶ تأیید می‌کند. در تبصره ماده ۷۵ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، وظایف نمایندگی را شامل نطق، بحث‌های داخل دستور، بحث‌های جلسات کمیسیون‌ها، اظهار نظراتی که برای اعمال اصل ۸۴ قانون اساسی انجام می‌شود، می‌دانند. این مورد در حقوق افغانستان به صورت واضح بیان نشده و صرف از کلمه «رأی» و «نظریه» در «هنگام اجرای وظیفه» نام برده شده است.

شکل دوم مصونیت پارلمانی در ماده ۱۰۲ قانون اساسی افغانستان پذیرفته است. مطابق این ماده، هرگاه عضو شورای ملی به جرمی متهم شود، مأمور مسئول از موضوع به مجلسی که متهم عضو آن است، اطلاع می‌دهد و متهم تحت تعقیب عدلی قرار می‌گیرد؛ اما در جرم مشهود، مأمور مسئول می‌تواند اقدامات مقتضی را انجام دهد و مکلف است موضوع را بلافاصله به اطلاع

مجلس مربوط برساند و اجازه آن را حاصل نماید. در حقوق ایران مصونیت شکلی نمایندگان مجلس در قانون اساسی یا دیگر قوانین عادی آن کشور پیش‌بینی نشده است. هرگاه نماینده مجلس مرتکب جرم شود، همانند افراد عادی مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرد.

منابع

۱. آشوری، محمد (۱۳۸۱)، آیین دادرسی کیفری، ج ۱، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ هفتم.
۲. حبیب‌زاده، محمدجعفر و دیگران (۱۳۹۰)، «مصونیت کیفری نمایندگان مجلس در حقوق ایران و افغانستان»، مجله حقوق تطبیقی، دوره ۲، شماره ۲.
۳. خالقی، علی (۱۳۹۵)، آیین دادرسی کیفری، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ سی و سوم.
۴. دانش، سرور (۱۳۸۹)، حقوق اساسی افغانستان، کابل، انتشارات مؤسسه تحصیلات عالی ابن سینا، چاپ اول.
۵. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۴)، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، چاپ دوازدهم.
۶. راجی، سید محمدهادی (۱۳۸۷)، «مصونیت پارلمانی»، فصل‌نامه مجلس و پژوهش، سال ۱۴، شماره ۵۷.
۷. رائی ورعی، زهرا سادات و محمدجواد ارسطا (۱۳۹۶)، «قلمرو عدم مسئولیت نمایندگی مجلس»، فصل‌نامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال ۵، شماره ۱۸.
۸. رسولی، محمدشرف (۱۳۹۶)، دوره کامل حقوق جزای عمومی (۳-۲-۱)، کابل، نشر واژه، چاپ اول.
۹. شجاعی، سعید (۱۳۸۱)، پایان‌نامه دوره ماستری، «پیدایش تحول مفهوم مصونیت پارلمانی در حقوق ایران»، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. شیخ‌الاسلامی، سید محسن (۱۳۸۴)، مصونیت پارلمانی در ایران (قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی)، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۱. صور اسرافیل، محمود (۱۳۷۹)، «التباس معنای مزایا و مصونیت‌ها در حقوق بین‌الملل؛ تأملی بر تعاریف و مفاهیم»، مجله حقوقی، نشریه خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۵.
۱۲. ضیایی، سید یاسر و آیت‌الله جلیلی مراد (۱۳۹۴)، «قلمرو شکلی و ماهوی مصونیت پارلمانی در نظام حقوقی ایران»، مجله حقوق اسلامی، سال ۱۱، شماره ۴۱.
۱۳. علامه، غلام‌حیدر (۱۳۹۶)، اصول محاکمات جزایی افغانستان، کابل، انتشارات دانشگاه ابن‌سینا، چاپ دوم.

۱۴. عمید، حسن (۱۳۶۴)، فرهنگ فارسی، ج ۲، تهران، انتشارات امیر کبیر.
۱۵. قاضی شریعت‌پناهی، سید ابوالفضل (۱۳۸۹)، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران، بنیاد حقوقی میزان، چاپ سی و هشتم.
۱۶. قانون اجرائات جزایی، وزارت عدلیه، جریده رسمی، تاریخ نشر: ۱۵ ثور سال ۱۳۹۲ هـ.ش، نمبر مسلسل: ۱۱۳۲.
۱۷. قانون اساسی افغانستان، دوره محمدظاهر شاه، ۹ میزان ۱۳۴۳ شمسی.
۱۸. قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان، دوره محمدداود خان، ۵ حوت ۱۳۵۵ شمسی.
۱۹. قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان، مصوب سال ۱۳۸۲.
۲۰. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۸.
۲۱. قانون اساسی جمهوری افغانستان، دوره دکتر نجیب‌الله، ۹ قوس ۱۳۶۶ شمسی.
۲۲. کد جزای افغانستان، وزارت عدلیه، تاریخ نشر: ۲۵ ثور ۱۳۹۶، نمبر مسلسل: ۱۲۶۹.
۲۳. لیدا ایهلر، روز و همکاران (۲۰۱۳)، مبادی حقوق اساسی افغانستان، پروژه تعلیمات حقوقی افغانستان، دانشکده حقوق دانشگاه ستانفورد، ترجمه شرکت خدمات حقوقی ایلین.
۲۴. مشتاقی، رامین (۱۳۸۸)، رهنمود ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان (تشکیلات و اصول دولت)، ترجمه حسین غلامی، ج ۱، چاپ سوم.
۲۵. مهرپور، حسین (۱۳۸۷)، مختصر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات دادگستر، چاپ اول.
۲۶. نیکونهاد، حامد (۱۳۹۱)، «مصونیت پارلمانی در نظام حقوق اساسی ایران در پرتو اندیشه قانون‌گذار اساسی»، فصل‌نامه بررسی‌های حقوق عمومی، سال اول، شماره ۲.
۲۷. هاشمی، سید محمد (۱۳۸۷)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، حاکمیت و نهادهای سیاسی، ج ۲، تهران، نشر میزان، چاپ بیستم.
۲۸. الهام، غلام‌حسین و محسن برهانی (۱۳۹۶)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی؛ جرم و مجرم، ج ۱، تهران، نشر میزان، چاپ دوم.